

Egyháztörténelmi adatok.¹

1919 januárjában a budapesti unitárius egyházközség irodájában azt a hirt kaptuk, hogy a népkormány a vallásügyi minisztériumot meg fogja szüntetni s az egyházi anyakönyvektől kezdve, minden egyházi és vallási vonatkozású felszerelést: kegyzsereket stb. el fog kobozni, vagy ki fog venni az egyházak kezéből. Az egyházak vezetői a hír vétele után küldöttséget szerveztünk és kihallgatást kértünk a kultuszminisztertől. *Garami* főnépbiztos fogadta a 40—50 férfi- és nőtagból álló küldöttséget. A küldöttség férfi és női vezetői határozott hangon figyelmeztették a közoktatás vezetőjét, hogy igen veszedelmes talajra lépett, mert sem az egyházakat, sem a diplomákat egy tollvonással megszüntetni nem lehet. A teljhatalmú miniszter roppant hidegvérrel és teljesen mozdulatlanul hallgatta végig az elkeseredett beszédeket s a végén két szóban kijelentette: nem fogok tágitani szilárd elhatározásomtól.

Legrövidebb idő alatt megkezdődött a kiszállítás, összeírás és az elszállítás. Szerencsére becsületes keresztény férfiak is voltak a bizottságokban, akik minden tisztességgel jártak el. De a vége mégis az volt, hogy még a könyvtárunk egyrészét, a vallás irodalmához tartozó könyveket is szekérre rakták és elszállították.

Ezután olyan események következtek, amilyeneket csak a fékevesztett beháború szokott termelni. Minden elveszítette értékét, ami régi. Hogy az egyház után a család következett, hogy az egyházi szentségek után a családi szentségekre, a családra s a gyermekekre került sor, ma már nem feltűnő, de elgondolni is szörnyű, hogy a kis gyermeket leveszik az anya kebléről, az iskolás leánygyermeket felvilágosítják a nőiség titkairól, mert az új világ előtt semminek sincs értéke, ami régi.

Az egyházi emberekre s általában a burgeoisokra (burzsujok) nehéz napok következtek. Nekem is, aki a fővárosba voltam szo-

---

¹ Levéltári kutatások a budapesti kommunizmus idején.

rulva, böven kijutott. Az élet és a megélhetés mindig hajszálon függött. Menedéket, rejtkehelyet kellett keresni és ilyeneket találtam: a Magyar Tudományos Akadémia levéltárában, a Tudomány Egyetem könyvtárában és az Országos Levéltárnak erdélyrészi csoportjában. Hat hónap legnagyobb részét ezekben a nagyszerű gyűjteményekben töltöttem s ami unitárius vonatkozást találtam, jegyzékbe vettem és a nevezetesebb darabokat nagy figyelemmel és pontossággal lemásoltam.

Szegény Erdély és szegény unitárius egyház! Mi nem történt veletek 1691-től 1848-ig.

Jónak látom a nevezetesebb okmányok közlését megkezdeni. Az egyháztörténelem egykori megírója — remélem — örvendezni fog, hogy a Keresztény Magvető *egyháztörténelmi adatai szaporodnak.*

1.

A sepsiszentiványi templom elvétele.

Megelőző közlemények a Ker. Magvető X. köt. 104. és 123. lapjain.

Orsz. Levéltár ad N. 6552/1793.

Anno 1726 Die 7-o July postulata pro parte Ecclesiae Romano-Catholicae Sepsi Szent-Ivanyiensis.

1-o Az Catholicus Pater Ö kegyelme számára a kepe annuatim azon mód szerént, mint praedicator idejében bé szolgáltatott, mindenektől sine tergiversatione administraltassék.

2-do in casu necessitatis tartoznak hasonló mód és régi usus szerént succuralni az említett ecclesiahhoz Épület dolgából úgy mint ha Épület és fundus körül való sövény fedeles kertel, amint illyen mezőföldön a szabad erdőből lehet épületre alkalmas borona fát és vesszőt kapni s szállítani.

3-io Ezeket ea conditionis declaratione kell kinek-kinek érteni, hogy a modo imposterum senki a Catholicusok közül semmi szín és praetextus alatt Praedicator semmi némü functióra (ezt értvén az Aatholicus Mesterről is) béhozni s admittálni absolute ne merészellyen mind addig, valamig publica Authoritate a két fél között külömb determinatio nem léssen, és Tiszteletes Pater Ö kegyelmének is maga Superioritol dispositioja nem léssen hoc addito, ezen Conditio az elébbeni contractusnak ne praejudicaljanak, se derogaljanak ezen specificalt punctumoknak annualván subscribaltuc sequentimodo.

Szent Iványi Tamás deák m. p., Sepsi Szent Iványi Mihály deák nob. m. p., Pollyános Benedek m. p., Bartha Tamás m. p., Márkos László m. p., Berde István m. p., Berde Péter, Kese Ferentz, Berde Mihály, Benke Tamás m. p., Kese Balázs m. p., Benke Gábor m. p., Küss Páll Jakab, Kotsis Péter, maga személyében m. p., Jó András m. p., Földes Bálint m. p., Temerdek Sámuel m. p., Deák Ferentz m. p., Deák György ex. Consessu Dnor suorum terrestrium Domini Clementis Bartha Consortis Barbarae Lajos m. p. Én Bartha Kelemen subscribalok arol, hogy az Pater akarattya ellen Papot nem hozunk bé Szent-Ivánba, valamind Determinatio nem lészen ut supra.

Pro Illiteratis Bagoly Mihally és Orbán József manu aliena propter alliteraturam pronotatus Clemens Barta m. p., Benke János Senior m. p., Benke Mihály m. p., Szabó Mihály m. p., Szent-Iványi Sámuel Déák nobilis, s Tamás Deák ur sellére, Maxay Mihály, Tamás Deák ur tisztartója m. p.

2.

Ezen Subscriptionk alat emanalt Testymonialis azon elébbeni vinculum tenora szerént observáltatik mitöllünk és az másrésről is hasonlóképpen.

Sepsi Szent Iványi unitaria religion lévő becsületes Atyafiak a Szent Iványi Templom Catholicusok kezéhez lett reapicaltatása után az Ecclesiához praetendaltatott holmi egj darabb földről a Tisztelendő Szent-Iványi Catholicus Parochus szolgálit és jármos marháit amint be vitték volt előtt egy néhány napokkal, és mind a Patert maga személyében, s mind az egész Catholicus Rendeket illetlenül traktálták, abbeli errorokat, fogyatkozásokat és in perpetuum sopialni kívánván, egyenlő egy akaratból és meg égjezésből küldötték be a Tisztelendő Páter Ö kegyelméhez a Nemesség részről NS. Sámuel Déák uramot, a község részéről Kese Ferentzet, kiknek Ö kegyelme és a catholicus Rendek tőnek ilyen Punctumokat.

1-mo Ha a betsületes Unitaria Religion lévő Atyafiak ugy akarnak hogy mind mostani helytelen tselekedetek eltöröltessék, s mind ezután eshető rosz Consequentiák eltávolittassanak legelsőben is minden illetlen szókat, terminusokat fegyvetődzéseket mellyel papi vagy saecularis catholicus rendek megbántódhatnának, vagy contumeliose bosszanthatnának, vagy a catholicus religio despectussára szolgálának magoktól eltávoztassanak. A templomot, Pa-

rochia és Scola házait és ahoz való erdőt, mezőt, réteket, faluban lehető pertinentiákat nem invádálják, sőt egész jussal, mellyekkel eleitől fogva eddig birattak és magok is éltetni szoktak a T. Parochusokat élni nem impediálják, sőt magok is éltetni kíványák, sub paena ártuculári seorsum Contravenientibus catum irrogandi, hanem ha mi Jussok lehet, valamely darab földhöz, vagy egyéb pertinentiához és placidis az itt való Catholicus Rendektől s Parochustól, placidis nem optineálhatnak, tandem per debitas Instantias superiores abbéli praeventiojokat sine tamen tumultu folytathassák.

Nem különben Templomhoz tartozni szokott minden készületeket, kehelyeket, patinákat, ampullákat és egyéb akármi nével nevezhető Ezüst, Arany edényeket, Materiákat, seljem és egyéb materiákból álló öltözeteket valamelyek per manus kezekre jöhetnek adjanak úgy elő, hogy ha valamit azokból eltitkolnának, vagy elő nem adnának, vagy ezután is valaha kitudódnék, eo facto Brachio Militari ki keresni és rehabeálni, ha medio tempore distraháltatott volna is a Catholicus parochusnak Arbitriumában álljon, assecuralja e Convento a T. Pater és Catholicus Rendek a betsületes unitárius atyafiakat, hogy semmit azokból el nem vészenek se nem kívánnak, hanem praecisè azokat, melyek ezelőtt is a Catholicusoknak és Isten s templom tisztességére a régi Papista (ecclesianak) conferáltatott portékáknak ismértetnek lenni, melly Punctumokat minnyájok előtt közönséges falu Gyülésében, vagy Unitaria Religion levők minnyájan jelen léteekben felolvastatván és rumináltatván, s megfontoltatván mindenekben acceptáltan és minden Clausulait rehabeálni kívánván, magunkat sponte et libere submitaltuk, melyek nagyobb erősségére, és örökös megállására adjuk ezen írásunkat mind a Nemesség, s mind a község részéről felesen subscribálván és Petsétünkkel megerősítvén. Act. S. Szent Ivany 14 Junii A. 1726.

Tamás, Mihally Déák Nob. senr. m. p., Szent-Iványi Sámuel Deák Nob m. p., Laborfalvi Pál János Benedek Nob., Szent Iványi Benke Tamás m. p., Márkos László m. p., Pro Illiteratis senr., Benke Samuel, Benke Gábor, Benke János jor., Kесе Ferencz, Kесе Balázs, Kispáll Jakab, Berde István, Berde Mihály, Berde Péter, Jó András, Temerdek Samuel, Berde Ferencz.

Hátjegyzés: Ad Gravam. 2-de.

Közli: *Dr. Boros György.*

IRODALOM

Szentmártoni Kálmán: Heraklides - Basilikos Jakob moldovai fejedelem és a magyarok. Különlenyomat a székelykereszturi unitárius főgimnázium 1929/30. isk. évi értesítőjéből. Globus-könyvnyomda. 49 l.

Szentmártoni Kálmán székelykereszturi tanár érdekes és széleskörű történelmi tanulmányok alapján írta meg Basilikos Jakob életrajzát, amelyben kimutatja, hogy ez az egyszerű görög matróz fia, kiváló képességei által, Európa különböző országaiban tett utazásai és szerzett magas összeköttetései révén, miként szerezte meg magyar pénzen és magyar katonai ügyességgel Moldova fejedelmi székét s 2 évi uralkodás után, miként vesztette el nemcsak fejedelmi székét, hanem életét is. Minket, politikai pulyafutása mellett, különösen vallási nézetei érdekelnek. Személyes ismeretség kötötte a lutheri reformáció jeles alakjához: Melancthon Fülöphöz, akivel állandó levelezésben állott. Vilnában megismerkedett Radziwil Miklós herceggel, aki a lengyel szociniánizmus főpatronusa volt. Vallási felfogására nézve egyes írók eretneknek, mások lutheránusnak, mások reformátusnak, unitáriusnak vagy egyszerűen protestánsnak mondják. Szentmártoni azt állítja, hogy unitárius volt. Nem Erdélyben lett unitáriussá, hanem Lengyelországban, Radziwil herceggel és Lismanini Ferencsel való összeköttetéseiből állapítja meg ezt, amelyet különben egyes német, sőt román források is támogatnak. De ezt igazolná az is, hogy Kotnárban általa alapított katonai iskola igazgatója Sommer János volt, aki későbben a kolozsvári unitárius iskola igazgatója lett, aki egyben a leghitelesebb történetírója Basilikosnak.

Ezek alapján megállapíthatjuk azt, hogy Basilikos a szó igazi értelmében vett unitárius nem lehetett, mert ő 1563-ban meghalt. Az unitárius egyház megalapítása pedig 1566-ban kezdődik. Azonban a lengyel szociniánusokkal való összeköttetéseiből az követ-